

sabb mutatvány az *eposz* sajátosságainak illusztrálására. Hasonló ítéletet kell mondanunk a *drámai költészet* rovatában közölt szemelvényekről. A *Tellből* a hős híres magánbeszédét (Durch diese hohle Gasse muss er kommen), az *Orleansi szűzből* a Johanna búcsúját tartalmazó monológot kapjuk, — tehát lyrai és nem szorosan vett drámai részleteket. — A szemelvények között találjuk Arany *Toldijának* előhangját (tehát 16 sort) és Madách *Ember Tragédiájának* egy kis részletét német fordításban; e mutatványok bírhatnak az érdekesség egy bizonyos nemével, de hogy e német köntösben mennyiben öregbíthetik a tanulónak, a ki remélhetőleg alaposan ismeri őket eredetijökben, költészettani ismereteit, azt nem tudom. A *Toldi* verseinek meglehetősen döcögős fordítása a műfordításnak sem igen szolgálhat mintaszerű példájául. — Magyaró jegyzet mindössze négy van csatolva az összes olvasmányokhoz.

PETZ GEDEON.

Görög régiségek és a görög művészet története a gymnasium V. és VI. osztálya számára. Összeállította Schill Salamon tanár. Budapest 1891. Franklin-társulat. — 8. r. VIII, 175 l. és 1 térkép. Ára 1 frt 40 kr.

E könyv a görög állami, vallási és magánéleti régiségeket, végül pedig a görög építés, képfaragás, festés meg zene történetét foglalja magában. Különösen a művészetekkel foglalkozó rész nyújt igen könnyű és élvezetes olvasmányt azon tanulónak, ki a gymnasium V. és VI. osztályában a görög nyelvet pótló tantárgyakat választja. Különben kívánatos, hogy ehhez hasonló könyveket azon tanulók is olvassanak, kik a görög nyelv tanulása által a görögök szellemi életéhez az előbb említett tanulóknál sokkal közelebb jutnak. E szép kiállítású könyvet bizonyára nagyon megdrágítja a szövegébe nyomott 102 kép, a melyet nézetem szerint nem így kellene alkalmazni. Gondoskodni kellene, hogy a görögök és rómaiak vallási, állami és magán régiségeiről hibátlan és kimerítő munka jelenjék meg középiskoláink számára *képek nélkül*; azonban valamint a földrajzi tanításhoz szükségesnek tartja mindenki, hogy a tárgyalt földrajzi anyag térképe nagy méretekben a tanár magyarázatának alapjául szolgáljon, kisméretű térképe pedig minden egyes tanulóknak iskolai és házi munkájában folytonos segítségére legyen: úgy kívánatosnak tartom, hogy a legszükségesebb tárgyakat ábrázoló, helyesen megválasztott képekből álló régiségi gyűjtemény támogassa minden egyes tanulóknak házi munkáját és ugyanazon képek nagy méretekben szolgáljanak a tanár iskolai magyarázatának alapjául. A kevésbbé lényeges tárgyakat ábrázoló képek csakis nagy méretekben, iskolai bemutatás céljából készülének.

Szerzőnk előszavának még egy pontjára, a görög szóknak latin

betűvel való írására kell bíráló megjegyzést tennem. Kétféle elv szerint írja a görög szót: ha nem hangzik rosszul, magyarosan, ha így rosszul hangzik a szó, latinos alakjában írja. Csakhogy aztán van ám e szabályok alól kivétel meg következtetlenség elég; pl. 18. l. *mōra*, de *enomotia* első o-ján nincs a hosszúság jele; 5. *aiazymnēta*, 6. *ekklēszia*, 6. és 24. *bulé*, 8. *hieromnēmon*, 10. *oikisztesz*, 21. *ēliszi*, 22. és következetesen mindig *Athén*; 23. *epheták*, 45. *epheták* és *ephēta*, ez utóbbi magyar és dűlt alakú é-vel. A 22. laptól kezdve dűlt betűvel jelöli a görög hangsúlyt, de nem következetesen; másutt meg magyar ékezzettel jeleli meg a görög hangsúlyt: 32. 41. *agorá*, *eiszphorá*. 19. Helytelen ez az átírás: *Böoczia*. 24. *dēmokrata*, *metrētész* és *metrētész*; 26. *Ephialtesz* és *Periklész*; 27. ugyanazon szóban is van következtetlenség: *demopoiōtosz*; 27. *stephanosz*, de 40. *sztratēgosz*; 38. ismét a hangsúlyt jelenti, úgy látszik, a magyar ékezet, de egyúttal hosszú szótagon is van: *kólakréták*, *κωλακρέται*; fölöslegül dűlt betű az é. 64. *philosophus*. 68. *Σειρήνες* *szeirének*, *Σειληνοί* *szilénoszok* és *szilénosz*. 52. *liturgia*. Kettős átírásra is van példa: 101. *Timaeus* (= *Timaios*).

Helytelen beosztás teszi néhány helyen nehezebben áttekinthetővé a tárgyat. A 21. l. 26. §. 2. bekezdésének külön ozikknek kellene lennie. A 40., 41. és 58. l. ugyanazon anyag, a hadvezérség, van kétszer más-más magyar műszókkal tárgyalva. A 82. l. 24. §-ból kettőt kellett volna csinálni, vagy más czímet kellett volna a czikknek adni.

Szerzőnk kitünő forrásműveket használt munkája megszerkesztésében, azonban mégsem helyeselhetem tárgyi tekintetben minden állítását. 4. Homerus korában nem nyergelte meg a görög a lovat; II. 10, 513. kivételes helyzetet ír le. — 12. Mi az a *Krypteia*? *Rhetra*, *ῥήτραι*, *ῥάτραι*, a régi spartai törvénykönyv neve nem jelenti tulajdonkép azt, hogy szerződéses, hanem mondások. — A 13. l. egy kis felcserélődés van: a népgyűlést holdtöltek, a királyok kilencz évenként való ellenőrzését újholdkor tartották meg. — 24. Miért fordítja szerzőnk a *metretes* nevét ezzel: negyed? — 28. Az, a miről szerzőnk itt ír, *γραφῆ ἀποστασίου*; van azonban *γραφῆ ἀποστασίου* is, Télyf, *Corpus iuris Att.* 1112. 1472. — 22. *Geomorus* helyes fordítása nem földművelő, hanem: a kinek föld jutott osztályrészeül, a nagybirtokos és bérlő is. *Argadeis* nemcsak kézműves, hanem munkás általában, mezei munkás is; érthetőbb alakja *Ἐργάδεις*, az *ἐργάζομαι* ige tiszta, nem j-képzős tövéből (*Bursian*, *Geographie von Griechenland* I, 262.) — 25. Később tíznél több törzs is volt Attikában: *Demetrias*, *Antigonis* (Télyf C. J. A. 9.) — Ellenmondás rejlik az athenai tisztviselők minősítésének tárgyalásában, ha tekintetbe vesszük mindazt, a mit szerzőnk a 35., 40. és 52. lapon általában és a hadvezérről meg a hajóskapitányról különösen mond. — 43. A delus-athensai szövetség pénztárát

460 és 453 közt helyezték át Delusból Athenæbe, Curtius, A görögök története III, 205. — 53. A *gymnasiarchus* nemcsak a versenyfutások fáklyavivőit tartozott ellátni, hanem a gymnikus agonnal összekötött ünnepeég alkalmával szükséges küzdőket kellett megszereznie, díjaznia és ellátnia, továbbá a küzdőtért feldiszipitenie stb. Némely ilyen ünnepnél, pl. a Promethea, Panathenæa alkalmával, gyalog és kocsin levő emberek égő fáklyával versenyt is futottak (*λαμπαδοῦχος ἀγών, λαμπαδηφορία*); e verseny költségeit viselő liturgiának külön neve is volt: *λαμπαδαρχία* (Aristot. Pol. 5, 7, 11.) — 60. A hadihajó harcosai nem voltak mindig tizen és épen hopliták: Salamisnál minden athenæi hadihajón 14 hoplita és 4 toxota harczolt, Plut. Them. 14. — 62. Nem *Thetysz*, hanem *Tethysz*, Τηθύς; 62. 69. nem *Erinnyesz*, hanem csak egy n-nel. — 64. A köznépet nem támadta meg hitében a bölcselők különféle tanítása; a köznép nem is volt soha hitetlen, de igenis babonás. — 66. *Amor* a görög *Eros*, *Cupido* Πόθος. — 67. *Ate* nem az ámtás istennője, hanem a káprázat, lelki zavar, mindent legyőző szenvedély kifejezője, Preller, Griech. Myth. I,³ 437. — 74. Kár, hogy az áldozati szertartás leírásából kimaradt a földmíves első ételét és az első fűszert jelentő szer, az οὐλαί, οὐλοχῦται, a *mola salsa*. — 85. Nem lehet teljes kizárólagossággal állítani, hogy a pap ruhája teljesen fehér volt; biborszínű volt az athenæi hierophantáé és az Eumenisek papjáé, Aesch. Eum. 1010., Athen 5,54.; Strab. 14. p. 95.; sáfrányszínű volt az Artemis Brauronia papnőié, Suid. s. v. ἄρκτος. — 97. Nagy kár, hogy az attikai pénzeket nem számította át a mi pénzünkre, hanem német tallérra és fillérrre. — 101. A mi æránk éveinek olympiasokra való átszámításához is kellett volna utasítást adni; ha adva van *Kr. e. c* és keressük *Ol. a, b* évét, a képlet a következő: $\frac{777-c}{4} + 1 = a, b$; ha adva van *Kr. u. c* és keressük *Ol. a, b* évét, a képlet ez: $194 + \frac{c+4}{4} = a, b$. Megjegyzendő, hogy az osztás végén levő maradék adja az olympiason belül az év számát; ha az osztás végén maradék nincs, akkor a végeredményül kapott olympias-számot egygyel kell kisebbíteni és akkor az év száma 4 lesz. — 105. ὄψον nem a. m. mellékétel, hanem: főtt, sült étel, Curtius, Grundz.⁴ 459.; főkép a hal-étel neve, Athen. 7, 276, e. A görög nemzeti ételről nem is szól szerzőnk: μᾶζα, ἡ δημοτικὴ καὶ κοινὴ τροφή Athen. 14. 83., árpadarából vízzel csinált pép vagy tészta, a melyet többféleképen készítettek (Xenoph. Cyrop. 6, 2, 28.), borral is, ψουτὴ μᾶζα, Athen. 4, 31. — 111. «A férfiaknak Demoszthenes idejében *sétapálczákat kellett magukkal hordaniok*». Ez a mondat nyilván valami félreértést vagy nem magyaros szerkezetet foglal magában. — 115. A *zsámoly* nem a diphrushoz, hanem a magaslábú thronushoz tartozott. — 118. Helytelen az az állítás, hogy kapuk

keresztcsúcsívben végződnek. Kapu ilyen alakú nem is lehet, csupán bolt-hajtás épülhet úgy, hogy két ív egymást a boltozat középpontján derékszögben metszi. Az 55. ábra két párhuzamosan egymás mögött levő, csúcsíves, álboltozatu kaput ábrázol. — 120. A *templom* alaprajza és magyarázata nem felel meg mindenben egymásnak: «nagyobb templomoknál még hozzájárul, a cella és a posticum közt a hátsó kamra (opiszthodomosz)»; a *πρόναος* v. *πρόδομος* tökéletes ellentéte az *ὀπισθόδομος*, a melynek latin neve *posticum*. V. ö. a 121. l. IV. rajzát. *In antis* görögül *ἐν παραστάσιν*; *περίπτερος* mellett a II. és III. sz. ábra alapján érthetőbb *περίστολος* nevet is kellett volna közölni. — 125. *Καρυαίτιδες* helyes magyarázata: Caryæ laconiai város leányai, a kik Artemist kiválóan tisztelték, Preller, Griech. Myth. I, 3 243. — 131. *Pentelēi* márvány nincs; a hegy neve *Πεντελικὸν ὄρος*. — 134. *Kerkoposz* helytelen; nevek *Κέρκωψ*, *Cercops* volt, Pithecusa szigetének agyafűrt, csaló, rabló népsége, melyet Zeus majomná változtatott. Preller i. h. II, 3 230.

A könyv technikájához megjegyezhetni, hogy a 4. és 5. sz. ábra nincs megmagyarázva, pedig épen görögül nem tanuló növendéknek van ott magyarázatra leginkább szüksége; a 15., 16. és 17. sz. ábra, lövedégek rajza, szintén kíván magyarázatot; az utóbbi kettőn látszának is a fejtegetéshez való betűk. A 48. sz. ábrán az *a* pont szintén megfejtetlen: *κάλιξ*, a latin *calix*, a melyet sajtátságos módon fogtak meg. A 47. sz. ábra, az athenæi ház tervrajza is szorul még némi magyarázatra. A könyv végén levő *térkép*, Görögország és Kisázsia, Helmár Á. történeti atlaszából való; nem is egyezik meg mindenben a könyv szövegével: *Plataea*, *Chacrona*, *Pagasai* öböl, *Philipi*, *Dyrrhachium*, *Purnes* (a Parnesos v. Parnassus hegye), *Piraeus*, holott a könyv szövegében így van írva: *Piraeus* (41).

Helyes magyarság és írásmód tekintetében a következőket jegyzem meg. Szerzőnk elég gyakran használja a magyar nyelv szellemével teljesen ellenkező *szenvredő igelakot*. Hibás a 6. lapon: *czivódások közepette*. 11. politikai jogokkal nem bírtak. 15. meztelen lábbal jártak; csemegéül olajbogyók és fügek szolgáltak. 17. a birtok az államra szállt, ki azt a király stb. 19. feltartóztatlanúl. 25. tiz-tizet. 27. emberkoros ifjak. 28. a karvezetést vállalni. 29. élete-halálával. 30. 35. 37. *évente* itt hibás, *évenkint* kellene (Simonyi Zs., A magyar nyelv, II. 273.) 32. ötszáz, évenkint váltakozó tagokból. 33. egy-egyet. 35. a polgárjog megfosztása. 36. véd-isten. 37. vallásos bűn, 45. vallásos szertartás, 112. vallásos aggodalom; helyesen *vallási*; e szó: *vallásos* inkább alanyi értelmű. 41. kötelezendők volnának. 47. megállapítandó; *latinismus* e helyett: kiket kötelezni kellene vagy lehetne stb. 45. más-máshol. 47. birtokkobzás, helyesen *birtokúnak elkobzása*. 99. még jóval később is nem verték aranypénzt. 103. 104. reggelit vettek; az ételeket ujjjaikkal vitték szájukhoz. 112. mennél-

annál; *mennél* azaz *mendnél*, *mindnél* csak függetlenül használható; ha ott van a megfelelő *annál*, akkor *minél*-t kell használni. 115. Sajátságos elnevezés ez: *billentyűs szék*; alighanem az *ὀκλαδίας* nevű összehajtható, hordozható, tábori székeinkhez hasonló bútort akarja ezzel mondani. — A szórend különösen oly mondatokban zavaros, a melyekben *is, csak, mégis, többnyire* fordul elő, pl. 3. 4. 33. 73. 105. 106. 138. — Félreérthető az 59. l. e mondat: Az athéni hajóhad vagy 400 hajóból állott, melyek eltérőleg a kereskedelmi hajóktól, mind evezősek voltak. Disztelen a 108. lapon ez: Mikor már fel volt hantolva a sír, a halottat nevéen szólították és «isten veled»-et *kiabáltak*.

Sajtóhiba is jócskán van a könyvben; az értelemzavaróját ide írom. 11. aeloszok. 24. enpatridák. 25. Peiszisziatridák: 27. eptimia, Arginussæ. 31. philét. 42. decemiri. 47. probobé. 74. szárazföldben (helyesen: szántóföldben); souvetaurilia. 83. Poszeidon (hely. Poszeideon). 90. tragœdiai (hely. tragœdiái). 94. a metretes v. amphoreus nem 29' 39, hanem 39'39 liter. 123. sztytobatesz. 122. metropon. 132. Lysicrates emlékének rajzán a baloldali első és második oszlop közé eső rész sehogy sincs árnyalva, azért úgy látszik, mintha ott nem volna fal. 140. és az indexben is: Szphynx. 142. nem lehet tudni, mit jelent e szám: 205, alulról a 6. sorban. 152. káméá.

A felsorolt hibákat azonban nem tartom olyan természetűeknek, hogy a könyvnek egészben véve helyes szerkezetét és jó tartalmát használhatatlenné tennék. Azt hiszem, hogy tanulóink görög történelmi és æsthetikai ismereteik nagy részét nemsokára e könyvnek fogják köszönhetni.

Dr. POZDER KÁROLY.

Tanulmányok. Irta *Erdélyi János*. Kiadja a Kisfaludy-társaság. Budapest. 1890. 8-r. 537, 1 l.

E kötet Erdélyi János tanulmányainak már második kötete, a melylyel a Kisfaludy-társaság a kitünő műbiráló s philosoph emlékének áldozik. Erdélyi János iránt nagy hálára lehet kötelezve a Kisfaludy-társaság; nemcsak mivel az újabb nemzeti irány egyik legbuzgóbb elméleti és gyakorlati munkása volt; nemcsak, mivel a népdalok- és mondák gyűjtését ő kezdte meg tudományosabb alapon, mint minden előzői: hanem azért is, mert a kritikai vizsgálódások terén ő volt az egyetlen, a ki a történelmi fejlődés szellemét igazi bölcséleti alapon próbálta kifejteni s megmagyarázni, és a ki mintegy összekötötte a század első felében kifejlett kritikai vizsgálat módszerét az újabb idők, újabb irányok követelte bírálat módszerével. Ő a Kölcsény és Bajza hagyományainak örököse s úgy szólván iránymutatója az ötvenes és hatvanas években föllépő magyar kritikusoknak. Tágkörű eszméinek hatása tovább egy negyedszázadnál volt jótékony irodalmunkban, min-